

Ігор ЗВАРИЧ,
доктор політичних наук,
народний депутат Верховної Ради
України V скликання

Регіональні особливості етнополітичних процесів: електоральний контекст

Суспільно-політичне становище України як поліетнічної держави в посткомуністичний період характеризується двома основними тенденціями. Перша полягає у зростанні самосвідомості етносів, передусім українського, з подальшою актуалізацією ідеї національного самовизначення, друга – у зростанні суспільної та політичної активності громадян. Ці дві тенденції, залежно від тих чи інших чинників, здатні прогресувати в одночасовому вимірі, переходити в конфліктну стадію. Аналітична оцінка на основі структурно-функціонального підходу до сучасних етнополітичних процесів засвідчує, що наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років у етнополітичному середовищі України формувалася консенсусний компроміс національно-етнічних і державно-політичних інтересів і цілей. За цієї моделі, як свідчить досвід багатьох поліетнічних держав, забезпечуються їх належний баланс і гарантії подальшого розвитку громадянського суспільства [2].

При цьому етнополітична ситуація, що склалася в Україні, не має світових аналогів. Ось чому марно шукати десь за кордоном уже готові варіанти оптимального розв'язання вітчизняних етнополітичних проблем. Може йтися лише про творче використання деяких підходів та узагальнення досвіду. Одним із важливих ресурсів подальшого розвитку України на шляху збереження міжрегіонального порозуміння та єдності громадян є активізація регіонального чинника державотворення та визначення належного місця органів місцевого самоврядування в гармонізації міжетнічних і міжрегіональних відносин. Сьогодні цей ресурс або задіяний недостатньо, або ж не завжди використовується в бажаному для держави та її громадян напрямі.

Адже головним викликом незалежності України, її територіальній цілісності є не так самі етнічні чинники, як деструктивні дії політизованих регіональних еліт, котрі з метою мобілізації прихильного до них електорату штучно загострюють питання мовної та регіональної політики, міжконфесійних відносин, зовнішнього впливу на ситуацію в Україні й окремих її регіонах. Такий стан речей, як нам видається, вигідний багатьом учасникам цього процесу, а саме: олігархам, бо принцип «поділяй і владарюй», як жодний інший, відповідає їхнім прагматичним інтересам; зовнішнім силам, оскільки внутрішня боротьба еліт, розколоте за регіональним принципом суспільство роблять країну слабкою та посилюють зовнішній тиск на неї деяких держав. Тож не випадково основна загроза для державності України – конфронтація між її Сходом і Заходом.

Водночас не слід замовчувати, що на заваді цивілізованому процесові формування спільної ідентичності громадян України – абсолютизація відмінностей між Сходом і Заходом нашої держави. Хоч як це дивно, констатує Л. Нагорна, але за таким «лекалом» значна частина львівських інтелектуалів намагається закарбувати в головах людей уявлення про Східну Україну як потенційне джерело сепаратизму, «вотчину Росії» [3]. До того ж вона вважає, що робити на основі регіональних розбіжностей висновок про серйозну загрозу «східного сепаратизму» й імовірного розколу України підстав немає, «бо реальну загрозу розколу створюють не орієнтаційні неспівпадіння, а конкуренції націоналізмів, коли вони входять у стадію ворожості та «перемоги будь-якою ціною» [4].

Кульмінаційними не тільки в контексті можливих кардинальних політичних змін, а й еволюції суспільної

свідомості стали події кінця 2004 – початку 2005 років. Але, на жаль, навіть той позитив, який зародився в цей період, не був реалізований. Шанси для започаткування справді широкомасштабного процесу загальноукраїнської консолідації було втрачено. Стан роздвоєння, а по суті, розколу етнорегіональної й особливо громадянської свідомості – результат цілого комплексу непродуманих дій політиків, інертності стереотипів, орієнтирів громадян або на російський Схід або так званий європейський Захід, тиску етносоціальних міфологем різного гатунку та, нарешті, етнократичних тенденцій у гуманітарній політиці.

Українська суспільна думка не відразу розпізнала латентну загрозу від впровадження у громадську свідомість небезпечної для політичної стабільності та національної безпеки нашої держави ідеології про нібито існування «двох Україн». Побудований на міфологізації цієї проблеми образ «донецьких» відтак набув украй негативного відтінку. А східний регіон загалом – незаслуженої репутації «бандитського», наскрізь криміналізованого. Згодом розкручений у такий спосіб груповий імідж «донецьких» був повною мірою використаний у політико-технологічних діях на президентських виборах 2004 року. Він так само відіграв помітну роль у протистоянні політичних сил у Верховній Раді V скликання, що, по суті, унеможливило узгоджені дії парламентської більшості й опозиції. Дострокові парламентські вибори 2007 року теж не поклати край такому протистоянню, що проявилось і на президентських виборах-2010.

Разом із тим слід зазначити, що якихось беззаперечних ознак, істотних свідчень розколу України конкретні соціологічні дослідження не зареєстрували. Це стосується й реалізації проекту «Регіони в Україні: динаміка, рухи і політика», і здійснення моніторингового проекту «Українське суспільство». Незважаючи на те, що були зафіксовані неабиякі відмінності у ставленні до подій в українській історії, у підтримці тих чи інших політичних сил, динаміка усвідомлення України як своєї Вітчизни в усіх регіонах була позитивною. Якщо у 2002 році на Заході держави її вважали своєю Батьківщиною 92,6% опитаних, то у 2005-му – 97,5%, на Сході – відповідно 78,1% та 84,8%, на Півдні – відповідно 77,8% і 86,1% [7]. За даними опитування на тему «Рік після Майдану: настрої громадян України», проведеного Національним інститутом стратегічних досліджень у листопаді 2005 ро-

ку, на аналогічне запитання ствердно відповіли на Заході України 97% респондентів, на Донбасі – 85% [5]. Абстрагуючись від відомих, іноді упереджених стереотипів у ставленні до мешканців інших регіонів, учасники проведених після «помаранчевих» подій соціологічних опитувань (жители Волині, Донбасу, Закарпаття, Криму) не виявили якихось серйозних ознак нетерпимості чи нетолерантності, радше навпаки. Водночас доречно додати, що відповідно до підсумків досліджень, проведених у 2006-2007 рр. Центром Разумкова, 38,3% етнічних росіян вважали, що в майбутньому в різних регіонах України переважатимуть різні культурні традиції, 15,3% – віддали перевагу українській, 13,4% – загальноєвропейській і лише 11,1% – російській культурній традиції.

Щодо ставлення респондентів до статусу мов, то спостерігається збільшення прихильників української мови як єдиної державної в напрямі від референтної групи «росіяни» до референтної групи «українці». Частка прибічників офіційного статусу обох мов зменшується у зворотному напрямі. Тут також найбільша розбіжність спостерігається при «переході» від групи «російськомовні українці» до групи «двомовні українці» (кількість поборників офіційного статусу обох мов у цих групах становить відповідно 49,7% і 23,1%). У зв'язку з цим потребують нового прочитання Гаазькі рекомендації стосовно прав національних меншин на освіту, прийняті під егідою Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) в жовтні 1996 року, де вже в першому пункті після твердження, що право осіб, які належать до таких меншин, на збереження своєї самобутності «може бути повністю реалізоване тільки тоді, коли вони добре оволодіють рідною мовою у процесі навчання», зроблено важливу приписку: «Разом з тим особи, які належать до національних меншин, зобов'язані інтегруватися в більш широке суспільство держави через належне володіння державною мовою». Із цього випливає й основне положення щодо організації середньої освіти національних меншин, раніше сформульоване в Пояснювальній доповіді (пункт 77) до Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин як «двомовне навчання». Тут воно змістовно конкретизується: «підходи типу «занурення», коли викладання ведеться виключно державною мовою, за якого діти з національних меншин повністю інтегровані у класи з дітьми більшості населення, не відповідають міжнародним нормам, що безпосередньо стосуються й сегрегованих шкіл, у яких уся навчальна програма викладається виключно із застосуванням рідної мови національної меншини протягом усього навчального процесу [1].

В Україні, як відомо, поки що майже всі школи для дітей російської, румунської та угорської меншин сегреговані, що, за цілком слушним висновком І. Ющука, не відповідає їхнім потребам. Більше того, «хто домагається сегрегованих шкіл, обкрадають самі себе. У їхніх дітей таким чином зменшується в перспективі можливість для реалізації свого громадянського права, зафіксованого в пункті 2 статті 21 Загальної декларації прав людини: «Кожна людина має право на рівний доступ до державної служби у своїй країні». Без досконалого знання державної мови цей «рівний доступ» не може бути реалізований не лише в царині державної служби, а й у здобутті вищої освіти за вибором. До того ж, на переконання цього автора, у вищих навчальних закладах двомовного навчання жодна держава забезпечити не в змозі [9].

Чи не саме на таких підходах, а також на потребі імплементації Хартії про регіональні мови в повному обсязі в чинне законодавство України й ґрунтується мовна політика Партії регіонів? При цьому в основі її програмних засад – послідовне запровадження у вітчизняну практику основоположних принципів європейського регіоналізму, що, на переконання В. Рибачака, й мало б бути покладено в основу об'єднаної національної ідеї на сучасному етапі

розвитку всіх територій України [6]. До речі, одна з перших після проголошення української незалежності докторських дисертацій такого спрямування належить також професору Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника І. Ткачук, у якій бюджетний, по суті, федералізм ув'язувався з регіоналізацією державної власності, котра, на жаль, була бездарно приватизована [8].

Слід відзначити й ту особливість, що етнопатріотичні відносини актуалізуються у свідомості та поведінці людей передусім тоді, коли набувають конфліктного характеру й етнічність постає вже як символ позитивної чи негативної установки. І хоч Україна вже традиційно характеризується як держава, де панує міжетнічна толерантність, низка соціально-економічних і політичних чинників опосередковано, а то й безпосередньо все ж генерують етнічну недовіру та нетерпимість. Отже, ситуація диктує необхідність перегляду деяких підходів у державній етнопатріотичній політиці, які не виправдовують себе в умовах, коли етнічні спільноти вже не задовольняються декларативними правами, а висувають вимоги щодо надання їм реальних можливостей для задоволення їхніх інтересів. Тому парламент України має невідкладно прийняти Стратегію державної етнопатріотичної політики, взявши за основу її проект, підготовлений провідними вченими Інституту політичних і етнопатріотичних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАНУ, вагомі напрацювання Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАНУ.

Підсумовуючи, констатуємо, що вітчизняний досвід управління етнопатріотичними процесами є досить повчальним і багато в чому продуктивним, передусім завдяки впровадженню в цю систему як міжнародних правових норм, так і адекватних їм положень національного законодавства. Це зміцнює авторитет і довіру до офіційної етнопатріотичної політики, яка дедалі більше орієнтується на сучасні технології етнопатріотичного менеджменту. Саме завдяки цьому значною мірою і вдалося уникнути ескалації багатьох потенційних конфліктів на етнопатріотичному ґрунті, що стає все відчутнішою домінуючою тих процесів, якими характеризуються й регіональні аспекти подальшого розвитку етнопатріотичної ситуації в Україні.

Джерела

1. *Зварич І. Т.* Етнопатріотика в Україні: регіональний контекст. – К.: Дельта, 2009. – С. 242.
2. *Курас І. Ф.* Етнопатріотологія. Перші кроки становлення. – К.: Генеза, 2004. – С. 203–204.
3. *Нагорна Л. П.* Регіональна ідентичність: український контекст. – К.: ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – С. 131.
4. *Нагорна Л. П.* Феномен регіоналізму і національна ідентичність в Україні: історичні витоки / Регіональна історія України: Зб. наук. статей / Гол. ред. В. Смолій; відп. ред. Я. Верменич. – К.: Ін-т історії НАН України, 2007. – Вип. 1. – С. 107–122.
5. *Реев О. П.* Соборність та проблеми специфіки регіонів України: теоретико-методологічні засади / Регіональна історія України: Зб. наук. статей / Гол. ред. В. Смолій; відп. ред. Я. Верменич. – К.: Ін-т історії НАН України, 2007. – Вип. 1. – С. 91–106.
6. *Рибак В. В.* Народжена часом. – 2-е вид., доповн. і уточн. – Донецьк: ТОВ «Видавничо-поліграфічне підприємство «Промінь», 2010. – С. 245–249.
7. *Стегній О.* Регіональний чинник розвитку політичної культури населення України / Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2005. – № 3. – С. 94–122.
8. *Ткачук І. Г.* Економічна самостійність регіону: Наукове видання. – К.: Наукова думка, 1994. – 228 с.
9. *Ющук І.* Право нації і права людини. – <http://ukr-life.org/main/prosvita/iuschuk.htm>